

Skal bokmål også være riksmål?

I år er det 25 år siden Norsk språkråd avløste Norsk språknemnd. Overføringen av den normeringsoppgavene til et nytt organ den 1. februar 1972 var et mest håndgripelige uttrykk for den språkpolitiske kursendring som var blitt innvarslet i 1964, da myndighetene nedsatte en komité under ledelse av professor Hans Vogt, med det mandat å vurdere hele språksituasjonen i landet og fremme forslag til «tiltak som komiteen meiner kan tene til å ta vare på og utvikle vårt norske språk»». Vogt-komiteens innstilling, avgitt i 1966, hadde understreket det uheldige i at former «som både har tradisjon i skriftspråket og er levende i litteratur og tale, utelukkes fra den offisielle rettskrivning», og konkludert med at språknemnda burde erstattes med et råd for språkvern og språkdyrking «på fritt grunnlag».

Norsk språkråd fikk en formålsparagraf der tilnæringsaspektet var sterkt nedtonet. Rådet skulle ikke «fremja tilnærming [...] på norsk folkemåls grunn», men bare «støtte opp om utviklingstendenser som på lengre sikt fører målformene nærmere sammen», og dessuten «verne om den kulturarv som norsk skriftspråk og talespråk representerer». I tillit til de endrede signaler fra myndighetene gikk også riksmålsfløyen med på å la seg representere i det nye normeringsorganet.

Språkrådets første og mest presserende oppgave ble å foreta av den lenge bebudede og imøtesette revisjonen av bokmålsrettskrivningen. De forslag til endringer som ble vedtatt av rådet i 1976 og 1979 - tilsammen gjerne kalt «liberaliseringsvedtaket» - innebar at motsetningen mellom bokmålsnormalen og den uoffisielle riksmålsnormen ble kraftig redusert - om enn ikke helt eliminert. En del av de ulikheter som fortsatt bestod da Stortinget i 1981 enstemmig vedtok reformen, er senere fjernet, dels gjennom enkeltvedtak i Språkrådet, dels ved justering av riksmålsnormen. Alt i alt må det derfor sies at forskjellene mellom moderat bokmål og riksmål i dag er lite fremtredende. De mest iøyenfallende uoverensstemmelsene finner man innenfor tallordene, hvor riksmålet har 'syv', 'tyve', 'tredeve', 'enogfemti', 'en førtiendedel' o.l. mens bokmålet har 'sju', 'tjue', 'tretti', 'femtien', 'en førtidel' o.l.. Andre ulikheter gjelder bøyningen av ikke så få svake verb, som har fortid på -et i riksmål og på -te i bokmål, f.eks. 'oversvømmet', 'samtykket', 'tæret', og visse enkeltord, som riksmål 'flyver/flyvning', bokmål 'flyger/flyging'. Ganske mange forskjeller berører bare skrivemåten og beror på ulike normeringsprinsipper: 'champignon': 'sjampinjong', 'generøs':

‘sjenerøs’, ‘spaghetti:spagetti; ‘bonn’:‘bånn’, ‘juge’:‘ljuge’; ‘hvalp’: ‘valp’, ‘hvirvel’:‘virvel’. ‘hverken’:‘verken’; ‘ihjel’:‘i hjel’, ‘tilsammen’: ‘til sammen’.

Den minskede spenningen mellom riksmål og moderat bokmål, og det forbedrede samsvaret mellom den offisielle språknorm og språkvirkeligheten har i 1980- og 1990-årene gjort at freden har senket seg der hvor det før raste heftig strid om den forserte tilnæringspolitikken. 1981-liberaliseringen beseglet bruddet med det som hadde vært hovedlinjen i alle tidligere reformer av riksmål/bokmål i vårt århundre. For første gang forsøkte man ikke å normere seg vekk fra utbredt eller dominerende skriftlig språkbruk, men prøvde isteden – iallfall et stykke på vei – å justere normen etter hvordan skriftspråket faktisk var. Mens de foregående reformene – i 1907, 1917, 1938 og 1959 – hadde vært antesiperende og tatt på forskudd en utvikling de ønsket å påskynde, forsøkte 1981-reformen å skape bedre overensstemmelse mellom kart og terreng ved å tilpasse det førstnevnte til det sistnevnte.

Liberaliseringen styrket det moderate bokmålets posisjon som den dominerende offisielle skriftspråkvariant i Norge. Det samme kan neppe sies om den samlede bokmålsnormalen, betraktet i hele sin variasjonsbredde. Sammenlignet med andre moderne skriftspråk har bokmålet tre anomalier: 1) det *inneholder* et stort antall folkelige former uten (godt) grunnlag i skriftradisjon og standardspråk; 2) det *mangler* adskillige former som *har* et slikt grunnlag; 3) det opererer med et system av hoved- og sideformer, som innebærer at enkelte ordformer kan brukes i elevenes skriftlige arbeider, men ikke f.eks. i lærebøker, mens andre kan brukes overalt.

Man holder seg innenfor bokmålets hovednormal hvis man f.eks. skriver: *Mora gjorde store øyer da hun så de sju grønne glassa på den røde tynna* – og selvfølgelig også hvis man skriver: *Moren gjorde store øyne da hun så de sju grønne glassene på den røde tønne*. I egne skriftlige arbeider kan skoleelever dessuten bytte ut ‘hun så’ med ‘ho såg’ og ‘rød’ med ‘raud’. Derimot kan de **ikke** erstatte ‘sju’ med ‘syv’, og heller ikke skrive ‘til syvende og sist’ istedenfor ‘til sjuende og sist’.

Av de tre anomaliene er nr. 1 selvfølgelig mindre problematisk enn nr. 2. Om ordbøker og ordlister inneholder en del former som nesten aldri ses på trykk, er i og for seg ikke så farlig for morsmålsbrukeren, som vet hva som er normalt og hva som er påfallende. Men for den som er ustø i norsk, kan det nok skape vanskeligheter når ‘grøn’ og ‘grønn’, ‘tal’ og ‘tall’ oppføres som jevnbyrdige former. Språkrådet er pålagt å støtte opp om «tendenser som på lengre sikt fører målformene nærmere sammen», men det er neppe i strid med

dette punktet i formålsparagrafen å stryke former som i årtier har vært veggepryd i ordlistene og overbevisende godtgjort at noen slik tendens ikke finnes.

Fra et riksmålssynspunkt er det naturligvis ønskelig at bokmålet i størst mulig grad gir mulighet for å skrive riksmål innenfor den offisielle rettskrivningens ramme. En situasjon der riksmålsrettskrivningen blir en delmengde av bokmålsrettskrivningen, er imidlertid neppe tenkelig. Men det burde være mulig å slippe inn igjen i bokmålet en del tradisjonelle former som fremdeles er mye brukt, til tross for at de i sin tid ble fjernet fra rettskrivningen. Et område hvor en tilpasning av normen til faktisk språkbruk er særlig påkrevet, er tallordene.

Å peke på punkter der bokmålsnormalen bør justeres, slik jeg nettopp har gjort, er ikke det samme som å ønske at Språkrådet generelt skal trappe opp sin normeringsvirksomhet. Aktiviteten er snarere for høy enn for lav. I «Årsmeldingen 1995» fyller rettskrivningssaker over 30 sider. Her kan den som nettopp har kjøpt *Bokmålsordboka* eller *Bokmålsordlista*, slå opp og finne hvilke av opplysningene i disse to bøkene som alt er blitt uaktuelle. Det er ikke så rent få. I tillegg til fornorskningene av engelske ord, som for et år siden fikk slik oppmerksomhet i mediene, er 'bulletin' og 'gobelin' forandret til 'bulleteng' og 'gobeleng'; 'encyklika', 'incest', 'incitament', 'incentiv' har fått alternative skrivemåter med s; 'rep' er blitt likestilt hovedform ved siden av 'reip'; det skal hete 'vannet ble klorret', ikke 'klort'; det er ikke lenger tillatt å skrive 'tynneband', bare 'tynneband'/'tønneband'/'tønneband'; mens det før var lov å skrive 'einerett', 'einerådende', 'eineveldig', skal det nå hete 'enerett' osv. Noen av disse endringene reduserer motsetningen mellom bokmålsnormalen og i utbredt skriftlig språkbruk ('rep', 'klorret'); andre påbyr eller tilbyr en ny, mer lydrett skrivemåte av fremmedord som fra før har en fast og innarbeidet form ('bulleteng', 'gobeleng', 'insest' o.l.); atter andre fjerner former som knapt er blitt brukt i det hele tatt ('tynneband', 'einerett' osv.).

Uansett hvordan man bedømmer de enkelte endringsvedtak, er det neppe heldig at det skjer så omfattende forandringer av rettskrivningen hvert fjerde år. I prinsippet bør Språkrådet være tilbakeholdende med å endre innarbeidede skrivemåter, enten det dreier seg om fremmedord eller norske ord. Det bør ikke normere i forkant av utviklingen, men følge utviklingen i språket, og justere rettskrivningen når det mener det er dekning for det i språkbruken. Slike endringer bør imidlertid komme i større bolker, med lengre mellomrom enn nå, selv om det her kan reise seg praktiske problemer ved at rådsmedlemmenes funksjonstid er fire år.

Før man endrer den nåværende normeringspraksis, bør man imidlertid gjennomgå gjeldende rettskrivning og klarlegge på hvilke punkter den er i strid med, eller ikke avspeiler, utbredt skriftlig språkbruk, som har støtte i tradisjonen. Så lenge slike uoverensstemmelser fortsetter å bestå, vil de være et stadig uromoment.

Bokmålet ble i sin tid normert som en planmessig konstruert overgangstilstand på veien frem mot et felles norsk skriftspråk. I dag, da samnorsk-utopien er forlatt, bør vi innse at det for de fleste språkbrukere er en fordel at normen ligger noenlunde fast.

(Aftenposten, 12.3.1997)